

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ВЗАЄМОДІЇ УЧНІВСЬКИХ ГРУП З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ ІЗ
КЛАСНИМ КЕРІВНИКОМ**

М.С. Панов

доктор психологічних наук, доцент

Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-
реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради

Педагогічна взаємодія це складне поєднання діяльності учителя з учнями яке спрямоване на спільну реалізацію навчально-виховного процесу, що передбачає взаєморозуміння і психологічний контакт між її учасниками, полягає у передачі теоретичних і практичних знань, засвоєнні системи цінностей, форм поведінки у суспільстві.

Взаємодія класного керівника та учнівського колективу, по суті, є взаємодією двох підсистем, яка одночасно включає в себе інші структури (мікрогрупи, діади), а також є частиною системних процесів більш високого рівня організації – функціонування навчального закладу, освітньої системи міста, регіону, держави, тощо. Приймаючи у якості вихідних положень методологічні постулати системного підходу, ми розглядаємо взаємодію класного керівника з учнівським колективом з порушенням зору як ієрархічну систему, що є частиною складно-організованої будови навколишнього світу, тобто елементом системи вищого рівня організації (освіти в цілому), й водночас сама складається із підсистем нижчого рівня організації (взаємодії учня з конкретним вчителем чи в межах опанування якогось предмету, тощо). Взаємодія педагога з учнями з порушенням зору розглядається нами як аутопоетична (самотвірна) система, що характеризується циркулярністю, структурною детермінованістю, репродуктивністю, замкнутістю своєї операціональності, тощо. Дана система реалізується у відповідних типах та моделях взаємодії.

Чинники успішної організації взаємодії в системі «класний керівник – учнівська група з порушенням зору» відображають комплексний вплив різних параметрів функціонування освітнього середовища на процес навчання дитини. До таких чинників найвищого рівня можемо віднести вплив характеристик педагога на процес здійснення педагогічної взаємодії, наявність психологічного контакту з учнем, необхідність врахування психологічних особливостей дітей на певному етапі навчання (у молодшій чи середній школі), особливості побудови освітнього середовища для дитини, що відрізняється на різних етапах навчання.

Наше емпіричне дослідження психологічних механізмів взаємодії учнівських груп з порушенням зору із класним керівником передбачало два етапи:

1. *Перший* етап, який спрямовувався на виявлення загальногрупових показників психологічних характеристик вчителів, що важливі для їх педагогічної взаємодії, та специфіки соціально-психологічного клімату учнівських колективів з порушенням зору.

На цьому етапі конкретизовано такі завдання емпіричного дослідження:

1.1) дослідити особливості психологічних характеристик педагогів, що визначають їх взаємодію з учнівськими колективами з порушенням зору – вираженість у них типів міжособистісної взаємодії, стратегій поведінки та системи ціннісних ідеалів та пріоритетів у поведінці, здійснити порівняльний аналіз даних якостей у вчителів;

1.2) вивчити особливості соціально-психологічного клімату учнівських колективів з порушенням зору.

2. Другий етап *емпіричного дослідження* спрямований на вивчення власне механізмів та закономірностей взаємодії учнівських груп з порушенням зору із класним керівником.

Даний етап конкретизовано в таких завданнях:

2.1) дослідити вираженість моделей та типів взаємодії класних керівників з учнівськими колективами з порушенням зору, здійснити їх порівняльний аналіз у молодшій та середній школі;

2.2) вивчити специфіку соціально-психологічного клімату учнівських колективів з порушенням зору в межах різних моделей та типів взаємодії в освітньому середовищі;

Вивчення психологічних механізмів взаємодії учнівських груп з порушенням зору із класним керівником здійснювалося за такими критеріями: 1) *критерій інтрапсихічних характеристик педагогів*; 2) *критерій якості соціально-психологічного клімату колективу учнів з порушенням зору*; 3) *критерій моделей і типів взаємодії*. Кожен із даних критеріїв відображає окремий аспект цілісної системи взаємодії «класний керівник-колектив учнів з порушенням зору» та реалізується в конкретних проявах в процесі емпіричного дослідження.

Зокрема, зміст першого критерію – *інтрапсихічних характеристик педагогів* – відображає основні напрямки вивчення їх психологічних характеристик, що є вагомими для реалізації механізмів взаємодії з учнівськими колективами. Даний критерій дає можливість оцінити властиві педагогам психологічні характеристики, які, відповідно до визначених нами механізмів, задають специфіку реалізації педагогічної взаємодії. Показниками даного критерію виступають: 1) схильності до типів взаємодії вчителів; 2) переважаючі стратегії поведінки в конфлікті педагогів; 3) система ціннісних ідеалів та пріоритетів. Діагностика показників даного критерію передбачала застосування методик діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі, «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації» за К. Томасом, адаптованої Н. Гришиною та методики Ш. Шварца з вивчення ціннісних орієнтацій.

Другий критерій – *якості соціально-психологічного клімату колективу учнів з порушенням зору* – в емпіричному дослідженні представлено одноіменним показником – характеристикою соціально-психологічного клімату

учнівського колективу. Даний критерій відображає сутнісний характер іншої частини системи «класний керівник-колектив учнів з порушенням зору» – власне підсистему учнівського колективу. Ми акцентували увагу саме на якості соціально-психологічного клімату колективів учнів з порушенням зору з огляду на комплексність даного показника, його спроможність інтегровано відобразити ефективність та результативність функціонування колективу учнів. Для діагностики даного показника застосовано методику оцінки соціально-психологічного клімату в колективі Р. Шакурова.

Третій критерій – *організації моделей і типів взаємодії* – відображає третій сутнісний аспект системи «класний керівник-колектив учнів з порушенням зору». Якщо перший критерій пояснює особливості підсистеми вчителів, другий – специфіку функціонування підсистеми учнів, то зміст третього критерію відображає сутнісні системні характеристики організації взаємодії системи «класний керівник-колектив учнів». Даний критерій в емпіричному дослідженні представлено в показниках: 1) переважаючого типу взаємодії педагога з учнівським колективом; 2) моделі взаємодії класного керівника з колективом учнів з порушенням зору. Для емпіричного вивчення показників даного критерію застосовано методики «Просторова соціометрія» (адаптований варіант «Дошка сімейного поля» за К. Людевігом) та методика нарративного аналізу взаємодії класних керівників (модифіковане RAP-інтерв'ю Л. Люборскі).

Вагомо зазначити, що дані критерії дали змогу емпірично дослідити сформульовані нами за підсумками теоретичного аналізу механізми взаємодії класного керівника та колективів учнів з порушенням зору. Зокрема, перший критерій відображає специфіку функціонування механізму екстерналізації психологічних характеристик класного керівника у процесі організації взаємодії з учнями; другий критерій – механізму врахування вікових закономірностей розвитку учнів з порушенням зору як представників певного вікового періоду, третій критерій – механізмів системного характеру взаємодії в освітньому середовищі та організації взаємодії в освітньому середовищі у

межах моделей та типів. Така методологічна структура дослідження відображає його узгодженість та послідовність.

Вибірку для емпіричного дослідження системи «класних керівників» складала 11 учителів Комунального закладу «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Орієнтир» Запорізької обласної ради – 40% з якої становили класні керівники початкової школи і 60% – середньої школи. Переважна більшість вибірки – жінки, в початковій школі – 100% а у середній – 97% жінок і відповідно 3% чоловіків. Вік педагогів в межах 35-53 роки, з загальним педагогічним стажем від 7 до 30 років.

Іншою досліджуваною підсистемою є учнівські групи з порушенням зору. Відповідно до обраних класних керівників досліджені були й учнівські групи, в яких вони є керівниками. Взято 10 учнівських класів, – 4 – з початкової школи (3-4 класи), і 6 груп – учнівські класи середньої школи – 5-7 класи. Загальна кількість досліджуваних учнів складає 114 учнів. Учні початкової школи – 4 шкільних груп (47 учнів), віком 8-10 років, з яких 22 хлопчика і 25 дівчат. Учні середньої школи – 7 шкільних груп середньої школи (78 учнів), віком від 11 до 14 років, з них 44 хлопчика і 35 дівчат.

Таким чином, для емпіричного етапу дослідження розроблено комплекс методик вивчення психологічних механізмів взаємодії учнівських груп з класним керівником, що здійснювалося за такими критеріями: 1) критерій інтрапсихічних характеристик педагогів (показники схильності до типів взаємодії вчителів; переважаючі стратегії поведінки в конфлікті педагогів; система ціннісних ідеалів та пріоритетів вчителів); 2) критерій якості соціально-психологічного клімату колективу учнів з порушенням зору із одноіменним показником; 3) критерій моделей і типів взаємодії. Кожен із даних критеріїв відображає окремий аспект цілісної системи взаємодії «класний керівник-колектив учнів з порушенням зору» та реалізується в конкретних проявах в процесі емпіричного дослідження.